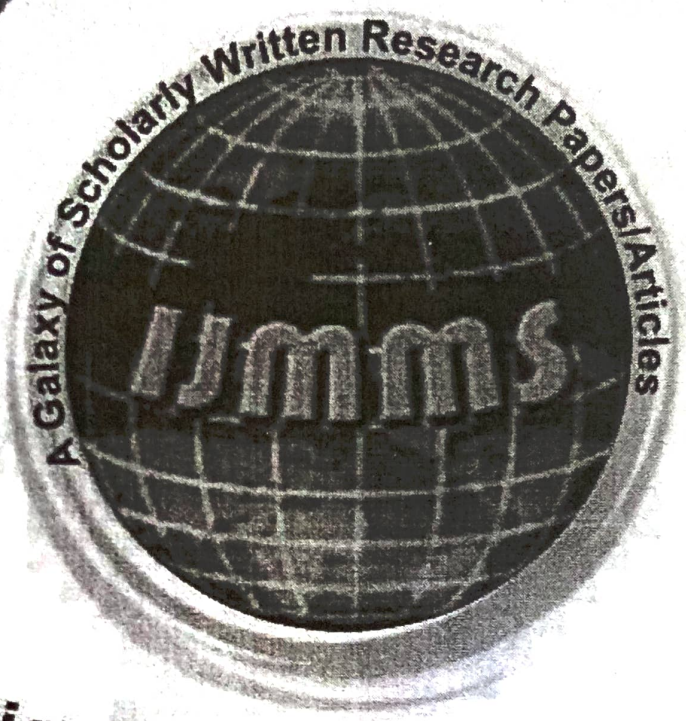
INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIFACETED & MULTILINGUAL STUDIES

2350-0476 (Online)
2394-207X (Print) | February 2025
IMPACT FACTOR : 4.205

A Peer Reviewed, Open Access Journal

Chief Editor
Dr. V. H. Mane

Executive Editor
Prof. M. P. Shaikh

www.ijmmsind.com | Email : ijmms14@gmail.com

Volume I

ISSN (Online): 2350-0476
ISSN (Print): 2394-207X
IMPACT FACTOR: 4.205

INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIFACETED AND MULTILINGUAL STUDIES

Editors: Dr. V.H. Mane, Prof. M. P. Shaikh

Language: Multilingual

Published by
INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIFACETED AND MULTILINGUAL STUDIES

Sneh Apartment,
Flat No. 001, Samarth Nagar, New Sangvi,
Pune- 411027

Copyrights: Editors 2014

All rights reserved

ISSN: 2394-207X (Print)

IMPACT FACTOR: 4.205

VOLUME-XII, ISSUE-II

February-2025

56.	शाश्वत विकासाचा मराठी भाषेवरील परिणाम	डॉ.अनुराधा वसंत गुजर	419-424
57.	Analytical Study of Financial strategies of Fast-Moving Consumer Goods (FMCG) Companies: Pre and Post Covid-19	Mrs. Jyoti Sharad Dhoble Dr. Kishor Nivrutti Jagtap	425-438
58.	शाश्वत कृषी विकासातील शेतकरी उत्पादक संघटनांची भूमिका	Mrs. Swati Deepak Waghmode Dr. Balu V Gavhale	439-443
59.	Sustainable development: solutions for the future	Mr.Amit B. More Mr. Pravin Nagawade	444-450
60.	The Study of Speech Acts in Vijay Tendulkar's 'Sakharam Binder'	Mr. Shaikh Firoj Nasruddin	451-455
61.	Network Routing Protocol enhancement for IOT in Smart Cities	Amol R. Kotkar[1] Aadil Rashid[2]	456-465
62.	Sustainable Development in Green Chemistry and its Application	Ms.Nevase .Ankita .R.	466-469
63.	Corporate Social Responsibility: A Comprehensive Analysis	Dr. Namrata Pandey	470-476
64.	Recyclable Magnetic Iron Oxide Nanoparticles: A High-Performance Catalyst for Methylene Blue Degradation	Dr.Benazir S. Pirjade[1] Shivaji Dinkar Jadhav[2] Israr Ahmad Shaikh[2]	477-488
65.	Behavioral Change and Societal Transitions for Sustainability: Economic Perspectives on Policy, Incentives, and Social Transformation	Archana Suresh Mane	489-502
66.	A Study on CSR Practices of YES Bank and Sustainable Development	Bhagyashree Borhade Dr. Archana Mali Dr. Prabodhini Wakhare Prin. Dr. Shivaji Borhade Abdulqader Mohammed Mohammed Salih	503-511
67.	Comparative Study of Cloud Platforms for Data Science: Evaluation of AWS, Google Cloud and Azure Platforms	Harshal Bhosale	512-516
68.	Marketing Strategies of Desai Bandhu Ambewale: A Case Study on Branding, Customer Engagement, and Market Expansion in the Indian Mango Industry	Pranjali Rohidas Pandhare Dr. Alok Arjun Pawar	517-522

VOLUME-XII, ISSUE-II ISSN (Online): 2350-0476 ISSN (Print): 2394-207X
IMPACT FACTOR: 4.205
INTERNATIONAL JOURNAL OF MULTIFACETED AND MULTILINGUAL STUDIES

शाश्वत कृषी विकासातील शेतकरी उत्पादक संघटनांची भूमिका

Mrs. Swati Deepak Waghmode [29] Prof. Dr. Balu V Gavhale [30]

सारांश (Abstract) : *कृषी क्षेत्रात लहान आणि अल्पभूधारक शेतकऱ्यांना भेडसावणाऱ्या आव्हानांचा सामना करण्यासाठी शेतकरी उत्पादक संघटना (Farmer Producer Organisations - FPOs) या एक महत्त्वपूर्ण यंत्रणा म्हणून उदयाला आल्या आहेत. या संस्था शेतकऱ्यांना मूल्य साखळीमध्ये सक्रीय सहभागी करण्यात, कच्चा माल, नवनवीन बाजारपेठा आणि आधुनिक तंत्रज्ञानापर्यंत त्यांची पोहोच वाढवण्यात आणि एकूण कृषी उत्पादकता आणि शाश्वतता सुधारण्यात महत्त्वपूर्ण भूमिका बजावतात. सदर संशोधन पत्र (Research Paper) कृषी मूल्य साखळी विकासातील एफपीओच्या भूमिकेवर प्रकाश टाकते. शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे योगदान, त्यांच्या समोरील आव्हाने आणि त्यांच्या वाढीस आधार देणारे धोरणात्मक वातावरण अधोरेखित करते. यामध्ये मूल्य साखळी विकासावर जास्तीत जास्त प्रभाव पाडण्यासाठी शेतकरी उत्पादक संघटना (Farmer Producer Organisations - FPOs) बळकट करण्याच्या शिफारशी देखील देण्यात आल्या आहेत.*

मुख्य शब्द (Key words) - शेतकरी, उत्पादक कंपन्या (FPCs), शाश्वत विकास , कृषी-मूल्य साखळी

१. संशोधन विषयाची ओळख –

कृषी क्षेत्र ग्रामीण अर्थव्यवस्थेचा कणा आहे, विशेषतः भारतासारख्या विकसनशील देशांमध्ये, जिथे लोकसंख्येचा मोठा भाग उपजीविकेसाठी त्यावर अवलंबून आहे. बहुसंख्य कृषी उत्पादक असलेल्या लहान आणि अल्पभूधारक शेतकऱ्यांना अनेकदा बाजारपेठेतील मर्यादित प्रवेश, अपुऱ्या पायाभूत सुविधा आणि कमी सौदेबाजीची शक्ती यासारख्या संरचनात्मक आव्हानांचा सामना करावा लागतो. शेतकरी उत्पादक संघटना (FPOs) या समस्यांवरील सामूहिक उपाय म्हणून उदयास आल्या आहेत, ज्यामुळे शेतकऱ्यांना संसाधने एकत्रित करणे, उत्पादने एकत्रित करणे आणि कृषी मूल्य साखळ्यांमध्ये अधिक प्रभावीपणे सहभागी होणे शक्य झाले आहे. या संशोधन पत्राचा उद्देश एफपीओच्या भूमिका, आव्हाने आणि संभाव्यतेचा पद्धतशीर शोध घेऊन कृषी मूल्य साखळी विकासावर होणाऱ्या परिणामाचे परीक्षण करणे हा आहे.

२. संशोधन पद्धती –

या अभ्यासामध्ये कृषी मूल्य साखळी विकासातील शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या भूमिकेविषयी सर्वांगीण माहिती मिळवण्यासाठी गुणात्मक आणि परिमाणात्मक संशोधन पद्धती एकत्रित करून मिश्र-पद्धतींचा दृष्टीकोन स्वीकारला आहे. त्यासाठी पुढीलप्रमाणे पद्धती अवलंबिण्यात आल्या आहेत –

[29] PhD Research Student - Savitribai Phule Pune University, Pune Maharashtra
[30] PhD Research Guide - Savitribai Phule Pune University, Pune Maharashtra

अ) साहित्य समीक्षा (Literature Review) - शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या आणि कृषी मूल्य साखळीशी संबंधित अभ्यास, अहवाल आणि धोरणात्मक कागदपत्रांचे तपशीलवार विश्लेषण.

आ) केस स्टडी (Case studies) - सर्वोत्तम पद्धती आणि समान आव्हाने ओळखण्यासाठी विविध प्रदेशांमधील यशस्वी आणि अयशस्वी शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची तपासणी.

इ) भागधारकांच्या मुलाखती (Stakeholder Interviews) - शेतकरी उत्पादक कंपन्यांचे सदस्य, सरकारी अधिकारी, कृषी व्यवसाय प्रतिनिधी आणि इतर भागधारकांशी सखोल मुलाखती घेऊन शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या कार्यपद्धती बाबत माहिती गोळा करणे.

ई) सर्वेक्षण विश्लेषण (Survey Analysis) - शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या सदस्यांचे उत्पन्न, उत्पादकता आणि बाजारपेठेतील प्रवेशावरील त्यांच्या परिणामाचे मूल्यांकन करण्यासाठी निवडक FPO प्रतिनिधी सर्वेक्षणाच्या माध्यमातून माहिती गोळा करणे आणि त्याचे विश्लेषण करणे.

३. परिणाम (Results) –

३.१ - मूल्य साखळी विकासामध्ये शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची भूमिका –

अ) कृषी व्यवसायासाठी आवश्यक आदानांचे एकत्रीकरण आणि वितरण -

शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या माध्यमातून बियाणे, खते आणि यंत्रसामग्री यासारख्या दर्जेदार कच्च्या मालाची मोठ्या प्रमाणात खरेदी कमी खर्चात केली जाते, ज्यामुळे त्यांच्या सदस्यांची वेळेवर उपलब्धता सुनिश्चित होते. या दृष्टीकोनाने आदानांची चांगली गुणवत्ता परवडनाऱ्या खर्चात मिळते, ज्यामुळे उत्पादकता वाढते.

आ) उत्पादन सहाय्य -

प्रशिक्षण आणि क्षमता बांधणी उपक्रम शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना शाश्वत आणि कार्यक्षम शेती पद्धतींमध्ये सर्वोत्तम पद्धतींचा प्रसार करण्यास सक्षम करतात, परिणामी उच्च उत्पादन आणि उत्पादनाची गुणवत्ता सुधारते.

इ) कापणीनंतरचे व्यवस्थापन -

शेतकरी उत्पादक कंपन्या मुख्यत्वे एकत्रीकरण केंद्रे, शीतगृह सुविधा आणि प्रक्रिया केंद्रे स्थापन करून कापणीनंतरचे नुकसान कमी करण्यास मदत करतात, ज्यामुळे कृषी वस्तूंची साठवणूक क्षमता आणि विपणनक्षमता वाढते.

ई) बाजारपेठेचे संबंध -

किरकोळ विक्रेते, घाऊक विक्रेते, निर्यातदार आणि अन्न प्रक्रिया करणाऱ्यांसह खरेदीदारांशी थेट संबंध प्रस्थापित करून, शेतकरी उत्पादक कंपन्या मध्यस्थांना बायपास करतात, चांगल्या किंमतीची निश्चिती होते आणि पारदर्शक व्यवहारांना चालना मिळते.

उ) वित्तपुरवठा -

शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या माध्यमातून वित्तीय संस्थांशी चांगल्या अटींची वाटाघाटी करून आणि सरकारी अनुदान योजनांमध्ये सदस्यांचा सहभाग सुलभ करून पत आणि वित्तीय सेवांची उपलब्धता सुधारण्यास मदत होते.

३.२ - शेतकरी उत्पादक कंपन्यांसमोरील आव्हाने:

अ) संस्थात्मक आणि कार्यान्वित अडथळे -

कमकुवत प्रशासकीय संरचना, मर्यादित व्यवस्थापकीय कौशल्य आणि अपुरी आर्थिक संसाधने शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची व्याप्ती आणि टिकाऊपणामध्ये अडथळा आणतात.

आ) बाजार आणि धोरणात्मक आव्हाने -

बाजारपेठेतील विसंगत मागणी, किमतीतील अस्थिरता आणि प्रस्थापित कृषी व्यवसायांमधील स्पर्धा यामुळे कामकाजात अडचणी निर्माण होतात. याव्यतिरिक्त, धोरणातील तफावत आणि अपुऱ्या पायाभूत सुविधांच्या पाठिंब्यामुळे विकासात अडथळा निर्माण होतो.

इ) क्षमता निर्मितीची गरज:

अनेक शेतकरी उत्पादक कंपन्यांमध्ये नियमित प्रशिक्षण कार्यक्रमांचा अभाव असतो, ज्यामुळे बाजारपेठेची गतिशीलता आणि तांत्रिक प्रगतीशी जुळवून घेण्याची त्यांची क्षमता मर्यादित होते.

४. चर्चा (Discussion) –

हे निष्कर्ष कृषी मूल्य साखळी विकासामध्ये शेतकरी उत्पादक कंपन्यांची परिवर्तनशील क्षमता अधोरेखित करतात. बाजारपेठेतील मर्यादित प्रवेश आणि कापणीनंतरच्या खराब पायाभूत सुविधा यासारख्या प्रमुख आव्हानांचा सामना करून, शेतकरी उत्पादक कंपन्या सिमांत व लहान भू-धारक शेतकऱ्यांना सक्षम बनवू शकतात आणि स्पर्धात्मक बाजारपेठांमध्ये त्यांचा सहभाग वाढवू शकतात.

तथापि, त्यांचे यश बाजार आणि धोरणात्मक अडथळ्यांवर मात करण्यावर अवलंबून असते. शाश्वत विकास साध्य करण्यासाठी प्रशासन, धोरणात्मक भागीदारी आणि क्षमता बांधणी उपक्रम बळकट करणे महत्त्वाचे आहे. आधुनिक डिजिटल प्लॅटफॉर्म आणि ब्लॉकचेन यासारख्या तंत्रज्ञानातील नवकल्पना त्यांचा प्रभाव आणखी वाढवू शकतात.

५. निष्कर्ष -

शेतकरी उत्पादक संघटनांमध्ये लहान आणि अल्पभूधारक शेतकऱ्यांचे सक्षमीकरण करून, त्यांचा बाजारपेठेतील सहभाग वाढवून आणि त्यांची उपजीविका सुधारून कृषी मूल्य साखळीमध्ये क्रांती घडवून आणण्याची क्षमता आहे. आव्हाने कायम असताना, क्षमता बांधणी आणि पायाभूत सुविधांमधील धोरणात्मक गुंतवणूकीसह एक सहाय्यक धोरणात्मक वातावरण, शेतकरी उत्पादक कंपन्यांना शाश्वत वाढ साध्य करण्यास आणि कृषी परिवर्तनास चालना देण्यास सक्षम करू शकते. भविष्यातील संशोधनात स्केलेबल मॉडेल (Scalable Model) विकसित करण्यावर आणि मूल्य साखळी गतिशीलतेवर शेतकरी उत्पादक कंपन्यांच्या हस्तक्षेपाच्या दीर्घकालीन परिणामाचे मोजमाप करण्यावर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे.

संदर्भ –

1) Birthal, P. S., Joshi, P. K., & Gulati, A. (2005). Vertical Coordination in High-Value Food Commodities: Implications for Smallholders. Markets, Trade, and Institutions Division.

2) Dev, S. M. (2012). Small Farmers in India: Challenges and Opportunities. Indira Gandhi Institute of Development Research.

3) Government of India. (2020). Operational Guidelines for Promotion of 10,000 Farmer Producer Organizations. Department of Agriculture, Cooperation & Farmers Welfare.

4) Kumar, A., Singh, D. K., & Kumar, P. (2010). Rural Employment Diversification in India: Trends, Determinants, and Implications on Poverty. Agricultural Economics Research Review.

5) Narayanan, S. (2014). Farmer Producer Organizations: Empowering Small Farmers in India. World Bank Discussion Paper.

6) Singh, S. (2008). Producer Companies as New Generation Cooperatives. Economic and Political Weekly.

7) Vermeulen, S., & Cotula, L. (2010). Making the Most of Agricultural Investment: A Survey of Business Models that Provide Opportunities for Smallholders. IIED/FAO/IFAD/SDC.

8) World Bank. (2007). World Development Report 2008: Agriculture for Development. World Bank.